

OSIRIS: az időszaki kiadványok mikroszámítógépes információs, regisztrációs és lekérdező rendszere

Az OSIRIS (*Online Serials Information, Registration and Inquiry System* = az időszaki kiadványok online információs, regisztrációs és lekérdező rendszere) mikroszámítógépre alapozott szoftver, amelynek fejlesztését az IFLA időszaki kiadványokkal foglalkozó szekciójának középtávú programja támogatja. Célja az időszaki kiadványok regisztrációja, az időszaki kiadványokat tartalmazó adatbázisok helyi kezelése, információkeresés, bibliográfiák és katalógusok előállítás. Mivel mikroszámítógépre van alapozva, lehetővé teszi a kis és közepes, időszaki kiadványokkal foglalkozó projekteknek, hogy korlátozott költségek mellett is kihasználhassák a gépesítés előnyeit.

Háttér és fejlesztés

Az OSIRIS-t először a szoftver alkotói, *Jacsó Péter* és *Szűcs András* mutatták be az ISDS nemzeti központok igazgatóinak 1986. évi budapesti ülésén. A projektet a következő évben hivatalosan is elfogadta az ISDS igazgatótanácsa. A munka az igények felmérésével, partnerek keresésével indult.

A felhasználói kézikönyv első fogalmazványát 1989-ben mutatták be az alkotók az *ISDS Nemzetközi Központnak*.

Az alábbi intézmények és személyek támogatását kell megemlíteni:

- ▶ Az UNESCO felhatalmazta az ISDS-t a Micro-CDS/ISIS használatára, melyen az OSIRIS alapul, és az ISDS a terjesztés licencét is megkapta.
- ▶ Az IFLA pénzügyileg támogatta a képzést és a dokumentációt.
- ▶ Jacsó Péter és Szűcs András lelkesen dolgoztak tovább a programcsomagon, bár időközben más szakmai feladatokba is bekapcsolódtak.
- ▶ A tesztelést végző két nemzeti központ, Magyarország és Írország, vezetőik, *Szilvássy Zoltánné* és *Ms. Fletcher*, valamint munkatársaik jelentős időt és energiát áldoztak a szoftver és a dokumentáció mélyreható vizsgálatára, nagyban megkönnyítve azok munkáját, akik utánuk használják majd az OSIRIS-t.
- ▶ Végül az ISDS Nemzetközi Központ munkatársai *Rozenfelddel*, a számítógépes részleg vezetőjével az élen, elsőbbséget biztosítottak a használók és az alkotók közötti koordinációnak, s az ISDS minden tapasztalatát a projekt rendelkezésére bocsátották.

A felhasználói kézikönyv 1989. augusztusi bemutatója szolgált alapul a szükséges fejlesztések további megvitatásához, vagyis az alapot jelentő szoftver (Micro-CDS/ISIS) gondos adaptálásához a sajátos

követelményeknek megfelelően. Az első kísérleti változat 1990 tavaszán volt elérhető installálásra.

A csomag (a szoftver és a dokumentáció) kipróbálásával két önként jelentkező ISDS nemzeti központot, *Magyarországot* és *Írországot* bízták meg. Hajlandóságuk mellett érdemes kiemelni, hogy a használók más-más típusát képviselték. A magyar központ a kezdetektől bekapcsolódott a projektbe. Közepes méretű központ volt, s a magyar nyelv maga is további nehézséget jelentett (ékezeteket használó nem indoeurópai nyelv). A másik részről az ír központnak kisméretű adatbázist kell kezelnie. Ők teljesen kezdők voltak az OSIRIS-ban, sőt még mikroszámítógépet sem használtak azelőtt. A két központ különbségeiből adódó nehézségek, és az általuk megfogalmazott hasznos észrevételek alkalmasak voltak arra, hogy jobban meg lehessen érteni a használók igényeit, s megfelelő megoldásokat lehessen találni az OSIRIS szélesebb körben való terjesztése előtt.

Az OSIRIS rendszert mindkét központban felállították, s az IFLA támogatásának köszönhetően a helyszínen készítették fel a munkatársakat a használatára, 1990 májusában Magyarországon, júliusában Írországon. A tesztelés első időszaka számos kérdést vetett fel, javítást igénylő technikai problémákat, a rendszeres használók által szükségesnek ítélt fejlesztéseket.

A szoftver második változata 1991-re készült el, Magyarországon szeptemberben külső segítség nélkül installálták újra.

A teszt eredményeit 1991 októberében mutatták be az ISDS igazgatóinak ülésén. A magyar központ további fejlesztéseket javasolt használói igényekre alapozva, az ír központ pedig azt vizsgálta, hogy a felhasználói kézikönyv hogyan segíthetné a számítógépes tapasztalat nélküli használókat is. Az alkotók minden kérést mérlegeltek, s így végül sokkal nagyobb projekttel kellett foglalkozniuk, mint azt előre látták. Az időbeli csúszást azonban kiegyenlítette az eredmények minősége.

A szoftver

Az OSIRIS szoftvere az UNESCO által kifejlesztett Micro-CDS/ISIS 2.3-as verzióján alapul. Az OSIRIS-alkalmazásban egyes funkciók a meglévő Micro-ISIS funkciók egyszerű átigazításai (indexelés, visszakeresés, a rekordok rendezése), másokat az OSIRIS céljainak megfelelően fejlesztettek ki (ISSN-verifikálás, közvetlen adatellenőrzés az adatbevitel során, a rekordok érvényesítése, import és export funkciók). Az OSIRIS-ban kialakított funkciók a következőket teszik lehetővé a használók számára:

- ▶ OSIRIS-környezet létesítése;
- ▶ induló adatbázis betöltése és invertálása;
- ▶ rekordok létrehozása, módosítása és ellenőrzése;
- ▶ az invertált fájl aktualizálása;
- ▶ keresés az adatbázisban;
- ▶ az adatbázis részhalmozainak megjelenítése, rendezése és nyomtatása;
- ▶ rekordok átvitele.

Az OSIRIS-csomaggal együtt jár a Micro-CDS/ISIS használatának engedélye.

A hardverkövetelmények a következők:

- ▶ PC/XT, PC/AT, PS/2 vagy ezekkel 100%-ig kompatibilis gép, 640 kb-át RAM-mal;
- ▶ minimum 2 Mb-át szabad merevlemez-kapacitás a program számára;
- ▶ minimum 2,5 Mb-át szabad merevlemez-kapacitás 1000 rekordként;
- ▶ az MS-DOS 3.3-as vagy magasabb verziója.

Az OSIRIS installálása előtt figyelembe kell venni a merevlemez-kapacitás követelményeit. Végül némi mikroszámítógépes tapasztalat (vagy előzetes képzés) is szükséges.

Az OSIRIS használói először az OSIRIS-környezetet hozzák létre: installálják az ISIS-t, majd az OSIRIS-t, induló adatbázist létesítenek. ISDS nemzeti központok esetében ezt az ISDS Nemzetközi Központtól kapják. Kérésre más típusú felhasználók is kaphatnak részhalmozatot a nemzetközi adatbázisból.

Ezután az OSIRIS a következő tevékenységeket teszi lehetővé: rekordok létrehozása, módosítása és ellenőrzése, információkeresés az adatbázisban, a rekordok rendezése és formattálása indexek és bibliográfiák előállítására céljából, és ahol lehetséges, rekordok átvitele.

Az OSIRIS-ban létrehozott és kezelt rekordok ISDS-rekordok. Ugyanazokból a mezőkből, almezőkből, kötelező elemekből állnak, néhány eltéréssel, melyek az alapul szolgáló ISIS következményei. A rekordok a helyi igények számára további mezőket tartalmaznak. Az IBM PC-n elérhető karakterkészletek komoly kihívást jelentettek a projekt számára. Konfliktus volt az ISDS adatbázis karakterkódolása és a személyi számítógépek korlátozott karakterrepresentációja között. Az alap ASCII-karakterkészlet és a kiterjesztett ASCII-karakterkészlet (Extended ASCII Character Set = EXACS) az ISDS adatbázis egyetemes jellegéből adódóan nem elegendő minden, az ISDS rekordokban jelen lévő karakter representálására.

Jacsó Pétert idézhetjük a felhasználói kézikönyvből: „Kompromisszumra volt szükség a következő tényezők között: (1) az igény, hogy a Nemzetközi Központ számára az ISDS karakterkészletet alkalmazó rekordokat kell küldeni; (2) a karakterek megjelenítésének korlátai az EXACS használata során; (3) a felhasználók kényelme.”

Alkalmazások

Mivel az ISDS-ből származik, az OSIRIS elsődleges célja az *időszaki kiadványok regisztrációjának megkönnyítése* az ISDS-hálózaton belül. Az OSIRIS-t az általa nyújtott szolgáltatások teszik az időszaki kiadványokkal foglalkozó információs közösség sokkal nagyobb részére hasznos munkaeszközzé. Az ISDS-szel kapcsolatban kétszereznek az előnyök.

Az OSIRIS előtt a nemzeti központok adatlapon vagy mágnesszalagon küldték el rekordjaikat a Nemzetközi Központnak. Azok a központok, amelyek nem fértek hozzá nagyszámítógéphez, adatlapot töltöttek ki. Az adatlapos módszer lassú eljárás: ellenőrzés a Nemzetközi Központban, külső adatrögzítés, ennek ellenőrzése, végül az adatfeldolgozás. Ha valamilyen okból egy rekordot visszautasítottak, és vissza kellett küldeni a nemzeti központhoz, az egész folyamat meg kellett ismételni. Ez késleltette az adatok elérhetőségét az ISDS-regiszterben. Mivel helyi szinten nem volt lehetőség automatikus ellenőrzésre, különböző típusú hibák fordultak elő, melyek a Nemzetközi Központban történt feldolgozás során a rekordok visszautasításához vezettek.

Az OSIRIS-szal épített helyi ISDS adatbázisoknak számos előnyük van az adatok helyessége szempontjából:

- ▶ Az OSIRIS ellenőrzi a rekordok belső szerkezetét: nem fordulhatnak elő hibák a tag-ekben, mezőkben, almezőkben, ismételtetésükben vagy kötelező jelenlétükben. A rekordban használt kódok (megjelenési gyakoriság, országkód, nyelvi kód, státusz stb.) azonnal ellenőrzésre kerülnek.
- ▶ Az érvényesítési folyamat a helyi adatbázison belül ellenőrzi a rekordot: az ISSN-szám egyediségét, a kulcscím egyediségét. A helyi szinten történt ellenőrzés után egyetlen eshetősége marad az elutasításnak: az a cím, amely egyedi a nemzeti adatbázisban, esetleg nem lesz az a teljes nemzetközi adatbázisban.

Az export funkció bármely alkalmas időben használható, az ISDS-regiszterbe történő adatbevitelnél időt lehet nyerni, ami a felhasználó számára korábbi (gyorsabb) hozzáférést jelent.

Az OSIRIS használata nem feltétlenül korlátozódik néhány ISDS nemzeti központra. A programcsomag elérhető mindenki számára, aki időszaki kiadványok bibliográfiáit, vagy akár központi katalógusát akarja kezelni. Figyelemmel a hardver fizikai korlátaira, minden intézmény, amely 30 000-nél kevesebb rekordot kezel, használhatja az OSIRIS-t. Könnyen előállíthatók bibliográfiák az OSIRIS segítségével. A használók létrehozhatnak és módosíthatnak rekordokat, amelyek kiválaszthatók, rendszerezhetők és kinyomtathatók. Az ISDS-regiszterből kész rekordokat lehet átvinni, amelyek szükség esetén helyi mezőkkel (pl. köteles

példányra vonatkozó megjegyzés, kiadó címe, leltári szám, és természetesen központi katalógusok esetében állományi adatok) egészíthetők ki. Sok ország kis és közepes mennyiségű saját kiadású időszaki kiadvánnyal így saját nemzeti bibliográfiáját is előállíthatja. Kis és közepes kooperatív rendszerek és központi katalógusok is kihasználhatják a kevés hardverbefektetést igénylő, azonnali használatra alkalmas szoftver előnyeit.

Következtetések

A Micro-CDS/ISIS legújabb változata, amely még nem volt elérhető a programozás kezdetekor, további lehetőségeket fog nyújtani. Jelenlegi „végső állapot”-ban az OSIRIS nagy fejlődést jelent a munkafolyamatokban. A célt elértük, az OSIRIS most a bevezetés

szakaszában van. Magyarország és Írország után a lengyel és az olasz nemzeti központban vezették be 1992 elején. Folyamatban van a csehszlovákiai, törökországi és romániai telepítés. Az ACCIS (the United Nations Advisory Committee for the Co-ordination of Information Systems = az ENSZ Tanácsadó Bizottsága az Információs Rendszerek Koordinálására) volt – az ISDS nemzeti központokon kívül – az első szervezet, ahol sor került az OSIRIS bevezetésére. Egyéb külső használók mellett tíz nemzeti központ vár arra, hogy megkapja az OSIRIS-t.

/SANTIAGO, S.: OSIRIS, a microcomputer-based „Online Serials Information, Registration and Inquiry System. = IFLA Journal, 18. köt. 4. sz. 1992. p. 333–338./

(Murányi Péter)

A szerzőség kérdései a hipermédiákban

A szerzőség kérdései a hipermédiákban a klasszikus információforrásokhoz képest teljesen új dimenziókban vetődnek fel. Mindenekelőtt kétféle szerzőt kell itt megkülönböztetni, úm.:

1. A *hiperdokumentumok megalkotóit, szerzőit és társszerzőit*, akik a használó számára tulajdonképpen prioritásokat, rendszerbeli mozgásirányokat jelölnek ki. Minél újabb a rendszer, azaz minél kevesebb szabvány áll hozzá rendelkezésre, annál nehezebb – más szóval: „alkotóibb” – a dolguk. Az így létrejött szellemi tulajdont részint azáltal lehet megsérteni, hogy a használó „olybá veszi” az imént említett kijelöléseket, s úgy használja a dokumentumot, ahogy akarja, részint pedig azáltal, hogy a használó kiegészíti-szűkíti a dokumentumot, míg csak eredetisége előbb-utóbb el nem veszik. (Ez ellen úgy védekeznek, hogy a dokumentumokhoz különféle használói jogosítványokat szabnak meg.)
2. A *hipermédiák rendszerében felhasznált szövegek szerzőit*, azaz a tulajdonképpen, hagyományosan vett szerzőket. Hasonlóképpen a többi publikált dokumentumhoz, a kereskedelmi forgalomban terjesztett hipertextnek is rendelkeznie kellene copyrighttal, aminek biztosítása különösen a hálózatba kapcsolt, tehát mindenki által szabadon hozzáférhető hiperdokumentumok esetén nehéz feladat. Ugyancsak ilyen azt elérni, hogy a hivatkozási gyakorlatban is tiszteletben tartassék a szellemi tulajdon, azaz egzakt bibliográfiai leírások és forrásmegjelölések kísérik az átvett szövegeket. A hipermédiák használatában való kalózkodás annál

is inkább „bocsánatos bűn”, mert az emberek többsége magát a számítógépet tekinti „szerzőnek”. Ennek ellenére a hipermédiákkal való tisztes munka, a „fair use” érdekében különféle – technikai, szabványosító és nevelő jellegű – erőfeszítések vannak folyamatban.

A nevelő jellegű erőfeszítésekbe a könyvtárosoknak is be kellene kapcsolódniuk azzal, hogy hozzásegítik a használókat a hipermédiák rendszerében a hatékony navigációhoz. (Másképp a könyvtárosok segíthetik a hipertextek tökéletesítésével kapcsolatos törekvéseket is azáltal, hogy „jó tippeket” adnak az idézési mechanizmusok kialakításához, a hipermédiákra alkalmazandó művek kijelöléséhez, a készülő rendszerek vázának és kontextusának megalkotásához.)

Az imént felvetett kérdések megoldásán akkor is gondolkodni kell, ha pl. Szlovákiában még hiányzik az a technika, amely szükséges a szóban forgó rendszerek elterjesztéséhez. Erre azért van szükség, mert nem minden vehető át a fejlett országoktól, minthogy „az üresen beszerzett hipertext rendszereket szlovák szövegekkel kell majd megtölteni, a szabványokat pedig adaptálni a hazai körülményekre”. S az sem vétek, ha egy kis ország szakemberei e téren is valami eredetivel tudnak előrukkolni.

/KRIŠTOFIČOVÁ, E.: Problémy autorstva v hypermediách. = Knížnice a informácie, 25. köt. 2. sz. 1993. p.49–53./

(Futala Tibor)